

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Czy istnieje specyfika śląska? (na przykładzie województwa śląskiego): głos socjologa

Author: Urszula Swadźba

Citation style: Swadźba Urszula. (2010). Czy istnieje specyfika śląska? (na przykładzie województwa śląskiego): głos socjologa. W: M.S. Szczepański, T. Nawrocki, A. Niesporek (red.), "Deficyty badań śląskoznawczych" (S. 186-196). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Urszula Swadźba

Czy istnieje specyfika Śląska? (Na przykładzie województwa śląskiego) Głos socjologa

Wstęp

Mówiąc o specyfice śląskiej, nie należy pominąć problemów społecznych. Świadomość społeczna kształtuje się na bazie uwarunkowań gospodarczych i politycznych, a często trwa jeszcze, gdy te uwarunkowania już nie oddziałują. Na Śląsku uwarunkowania ekonomiczne (rozwój przemysłu), polityczne (region pogranicza) wpłynęły na ukształtowanie się specyficznej odrębności. Nie sposób tutaj przeanalizować wszystkich aspektów śląskiej specyfiki. Skupię się na tych najbardziej charakterystycznych, stanowiących jej sedno: pracy, rodzinie i religii w powiązaniu z normami moralnymi¹. Posłużę się badaniami socjologicznymi, które mają już wymiar historyczny, oraz najnowszymi, aby odpowiedzieć, co aktualnie zostało z tej specyfiki.

¹ I. Bukowska-Floreńska: *Społeczno-kulturowe funkcje tradycji w społecznościach Górnego Śląska*. Katowice 1987.

Uwarunkowania historyczne specyfiki śląskiej

Specyfika Śląska ma przede wszystkim źródła historyczne. Dzisiejsza odrębność Górnego Śląska ukształtowana została w wieku XIX, kiedy to zniesiono pańszczyznę, ludność uzyskała możliwość migracji, a przede wszystkim rozwinął się wielki przemysł². Główną przyczyną gwałtownego rozwoju przemysłu na Górnym Śląsku było górnictwo. W XIX wieku ustawicznie zwiększał się dystans pomiędzy Górnym Śląskiem a pozostałymi ziemiami polskimi. Tutaj najwcześniej zaczęła się koncentracja produkcji i kapitałów³. Była to jednocześnie dzielnica, w której procesy industrializacyjne przebiegały stosunkowo później niż w innych regionach Niemiec, co wynikało z jej peryferyjnego położenia i trudności w zbycie towarów. Industrializacja tego regionu związana była z przyrostem ludności i urbanizacją. Przyrost ludności był tak duży, że nie dorównywały mu żadne z pozostałych ziem polskich i niemieckich. Na początku XX wieku (spis z 1907 roku) ponad 70% ludności Górnego Śląska stanowiła ludność robotnicza⁴.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości znaczna część uprzemysłowionych ziem Górnego Śląska przypadła Polsce. Pozycja tego regionu była silniejsza niż w państwie niemieckim. Duża była rola gospodarcza Śląska dla Polski. Zdolność produkcyjna polskiej części Górnego Śląska kilkakrotnie przewyższała moc wytwórczą pozostałych dzielnic kraju⁵. Była to najbardziej zurbanizowana część kraju, znacznie odbiegająca charakterem od reszty. Specyficzną cechą województwa śląskiego, różniącą go od reszty kraju, była również jego autonomia. Nie sprzyjała ona unifikacji z resztą kraju. Autonomia Górnego Śląska zmierzała do integracji wewnętrznej województwa, separacji od reszty kraju. Na separatyzm wpłynęło szczególnie uprzywilejowane ustawodawstwo socjalne i zamknięcie w 1926 roku rynku pracy⁶. Czynniki natury obiektywnej przyczyniły się do utrwalenia odrębności społecznej Ślązaków. Były to: charakter pracy i jej etos, silne więzi rodzinne, przywiązanie do religii

² *Historia Śląska*. Red. M. Czaplinski i in. Wrocław 2002, s. 118—414.

³ M.W. Wanatowicz: *Wpływ industrializacji i uwarunkowań społeczno-politycznych na świadomość klasową robotników górnośląskich w dobie kapitalizmu*. W: *Górny Śląsk, Śląsk Cieszyński i okręg ostrawski w dobie industrializacji*. Red. M.W. Wanatowicz. Katowice 1990.

⁴ *Historia Śląska*. Red. S. Michalkiewicz. T. 3. Cz. 2. Wrocław 1985, s. 256.

⁵ M. Grzyb: *Narodowościowo-polityczne aspekty przemian stosunków własnościowych i kadrowych w górnośląskim przemyśle w latach 1922—1939*. Katowice 1978, s. 23.

⁶ M.W. Wanatowicz: *Z zagadnień awansu społecznego Górnoślązaków w Polsce niepodległej*. W: „*Studia i Materiały z Dziejów Śląska*”. T. 13. Katowice 1983.

katolickiej oraz związany z tym rygoryzm moralny⁷. Te cechy były jeszcze bardziej widoczne ze względu na porównanie z ludnością napływową, głównie inteligencji, która przybyła z terenów zaboru austriackiego i rosyjskiego. Różnice w charakterze pracy oraz różnice obyczajowe utrwały odrębność Ślązaków.

Po II wojnie światowej całość przemysłowego Górnego Śląska przypadła Polsce. Okres realnego socjalizmu był czasem gwałtownego zapotrzebowania na śląskie produkty: węgiel i stal. Często napływ ludności przekraczał saldo. Oznaczało to duży przepływ ludności w śląskich miastach. Napływ ludności następował cały czas, a kulminację osiągnął w latach 1976—1985⁸. Migracje ludności oraz wynikające z tego procesu małżeństwa mieszane spowodowały rozmycie się specyficznych cech śląskich. Te procesy bardziej dotyczyły miast, w mniejszym stopniu mniejszych miejscowości, gdzie napływ ludności z zewnątrz nie był tak wielki. Po roku 1989 społeczności śląskie, tak jak i cała Polska, weszły w okres transformacji. Spadło wydobycie węgla i inna produkcja przemysłowa⁹. Nie było potrzeby rekrutacji ludzi do pracy z zewnątrz i zahamowana została migracja na Śląsk. Społeczności śląskie weszły w fazę stabilizacji.

Praca

Jednym z istotnych czynników, które różnicowały ludność śląską, była praca. Odmienność przemysłowego Śląska w porównaniu z resztą ziem polskich rzutowała też na specyfikę wykonywanej pracy. Druga połowa XIX wieku i początek wieku XX stanowiły okres formowania się śląskiego etosu pracy¹⁰, obejmującego pracę fizyczną, najczęściej górnik i hutnika. Największy wpływ na formowanie się tego etosu miała niemiecka etyka pracy. W okresie międzywojennym taka specyfika pracy umocniła się ze względu na kryzys gospodarczy, zamknięcie się śląskiego rynku pracy oraz przekaz międzypokoleniowy miejsc pracy. To w ramach rodziny dokonywała się autorekrutacja i socjalizacja do

⁷ U. Swadźba: *Śląski etos pracy. Studium socjologiczne*. Katowice 2001; I. Bukowska-Floreńska: *Rodzina na Górnym Śląsku*. Katowice 2007; W. Świątkiewicz: *Tradycja i wybór. Socjologiczne studium religijności na Górnym Śląsku*. Katowice—Wrocław 1997.

⁸ U. Swadźba: *Śląski etos...*, s. 93.

⁹ *Analiza i ocena przebiegu procesu restrukturyzacji zatrudnienia górnictwa węgla kamiennego w latach 1990—1997*. Katowice 1998, s. 114.

¹⁰ U. Swadźba: *Geneza i ewolucja śląskiego etosu pracy*. „Kultura i Społeczeństwo” 2002, nr 4, s. 133—148.

zawodów robotniczych oraz przekazywane były cechy ciężkiej, solidnej pracy.

W okresie realnego socjalizmu ze względu na dominację ideologii nad ekonomią i na politykę władz komunistycznych nastąpiła „dualizacja” etosu pracy¹¹. Praktycznie inne było podejście do pracy w zakładzie pracy, a inne w domu czy przy obejściu. Drugim istotnym czynnikiem rozmycia się cech etosu pracy były migracje na Śląsk. W latach realnego socjalizmu na Śląsk przybywali pracownicy napływowi z różnych regionów Polski. Ich etos pracy był inny niż Ślązaków. Czasem napływ ludności był tak duży, że przewyższał liczbę ludności miejscowej (np. w Żorach, Jastrzębiu). Migracje ludności oraz zawieranie małżeństw mieszanych spowodowały rozmycie się specyficznych cech śląskich. Nastąpiło rozprężenie w pracy i specyficzny etos pracy zaczął zanikać¹². Procesom tym zostało poddane młode śląskie pokolenie, które w tym okresie zaczynało działalność zawodową i nie miało okazji nauczyć się pracować w innych niż komunistyczne warunkach. Badania socjologiczne nad pracą zrealizowane w okresie realnego socjalizmu wykazały rozpad tradycyjnego śląskiego etosu pracy¹³. Czy więc aktualnie w warunkach gospodarki rynkowej i restrukturyzacji można mówić o śląskiej specyfice etosu pracy?

Badania nad etosem pracy przeprowadzone w drugiej połowie lat 90. wśród pracujących mieszkańców wybranych miejscowości śląskich wykazały, że¹⁴:

- praca jest wysoko lokowana w systemie wartości pracujących mieszkańców Śląska, jest traktowana zarówno autotelicznie, jak i instrumentalnie oraz jako obowiązek, w swym systemie wartości wysoko ją umieszczają ludzie młodzi, zarówno mężczyźni, jak i kobiety;
- możemy mówić o tworzeniu się na Śląsku nowego etosu pracy, wymuszonego warunkami gospodarki rynkowej; wartości i normy tego etosu koncentrują się wokół takich cech, jak: solidność, uczciwość i szacunek do pracodawcy; są to wartości istotne dla wszystkich pracujących, niezależnie od pochodzenia regionalnego;
- najważniejszym czynnikiem różnicującym jest wykształcenie i związany z tym charakter pracy;

¹¹ U. Swadźba: *Konflikt wartości i „dualizacja” śląskiego etosu pracy w okresie realnego socjalizmu*. W: *Eseje socjologiczne*. Katowice 2001.

¹² J. Więcek: *Struktura zatrudnienia a płynność robotników w przemyśle węglowym w latach 1949—1959*. Katowice 1965.

¹³ *Metodologiczne problemy socjologii pracy*. Red. W. Jacher. Katowice 1987; A. Barcik: *Prestiż zawodów w świadomości społecznej mieszkańców regionu górnośląskiego*. W: *Przemiany społeczno-zawodowe w regionie górnośląskim*. Red. J. Wódz. Katowice 1988; W. Jacher: *Etos górnika polskiego*. „Kwartalnik Opolski” 1989, nr 2; *Metodologiczne problemy zachowań pracowniczych*. Red. W. Jacher. Katowice 1992.

¹⁴ U. Swadźba: *Śląski etos...*, s. 138—184.

- zmniejszył się sakralny charakter etosu, chociaż w zbiorowości Ślązaków przywiązuje się jeszcze większą wagę do tej cechy pracy niż w zbiorowościach napływowych;
- spryt jako jedna z cech pracy nie odgrywa jeszcze takiej roli w etosie pracy jak w innych częściach kraju;
- cechy śląskiego etosu pracy zachowały się w dużym stopniu w stereotypie Ślązaka, funkcjonującym niezależnie od wykształcenia i silniej akcentującym swoją obecność w młodszej grupie wiekowej.

W badaniach podjętych prawie 10 lat później (w 2006 roku) praca nadal utrzymywała się w czołówce cenionych wartości w społecznościach śląskich¹⁵. Wynikało to z panującego wówczas na rynku pracy bezrobocia. Bardzo duże znaczenie miała pewność pracy. Ma ona dla wszystkich grup wiekowych wymiar egzystencjalny i kreatywny. Te cechy wskazują na tradycyjny etos pracy. Jednak dla młodego pokolenia nie jest wcale takie istotne, że należy się poświęcać pracy i przez nią realizować. W swych poglądach na temat pracy młodzi zbliżają się do sposobu myślenia społeczeństw zachodnich. Wynika to ze zmian strukturalnych, wykształcenia młodego pokolenia oraz wykonywania innych zawodów niż tradycyjne robotnicze. Mamy do czynienia z przekształcaniem się etosu pracy i zmianą pokoleniową. Tradycyjny etos pracy jest udziałem starszego i młodsze pokolenia. Młode pokolenie hołduje nowemu etosowi pracy. Praca ma dla tego pokolenia oprócz wartości egzystencjalnych również wartości kreatywne i samorealizacyjne. Takie wartości można realizować w czasie wolnym. Specyficzny śląski etos pracy będzie więc zanikać.

Zmienia się również podejście do pracy kobiet. Dla młodego i średniego pokolenia praca kobiety, i to zarówno matki, jak i bezdzietnej, jest tak samo ważna jak praca mężczyzny. Dla mężczyzn praca kobiety ma częściej wymiar egzystencjalny i jest koniecznością, dla kobiet ma charakter kreatywny i prestiżowy. Kobiety nie chcą rezygnować z pracy pomimo realizowania się w roli matki. Według najmłodszego pokolenia studentów obojga płci kobiety mają takie samo prawo do pracy jak mężczyźni. Praca zawodowa nie jest wyłącznie czynnikiem niezależności kobiety, ponieważ mogą być nią również inne aktywności życiowe. Takie zmiany w świadomości młodego pokolenia świadczą o zanikaniu postrzegania kobiet w stereotypowych rolach.

¹⁵ U. Swadźba: *Czy praca jest ważna dla rybniczanki?* W: *Praca, rodzina, obowiązki, czas wolny, czyli o stylu życia mieszkańców Rybnika*. Red. U. Swadźba. Katowice 2007; U. Swadźba: *Praca jako wartość w życiu Ślązaków*. W: *Śląski świat wartości. Z badań empirycznych w Rybniku*. Red. U. Swadźba. Katowice 2008.

Rodzina

Rodzina zawsze stanowiła ważną wartość w społecznościach śląskich. Badania etnologiczne i socjologiczne wskazywały na dużą rolę tradycji w kontynuowaniu jej wartości. Charakteryzując tradycyjną rodzinę śląską, I. Bukowska-Floreńska pisze: „Wśród śląskiej ludności rodzimej człowiek i rodzina nadal stanowią wartość podstawową, wokół której wszystko się w życiu koncentruje. Jej powstanie, współistnienie i trwałość zapewnia nie tylko naturalna potrzeba młodych, by zwieńczyć uczucia zawarciem związku małżeńskiego, posiadaniem tak kochanych tu dzieci, ale także utrzymujący się szacunek oraz pozycja w rodzinie i w środowisku osób żonatych (zameężnych). O sile związku rodzinnego i rodziny świadczą m.in. postawy członków rodziny wobec siebie, zwłaszcza w momencie zagrożenia życia w kopalni, docenienie wartości pracy nie tylko jako podstawy egzystencji własnej i rodziny, ale także jako podstawy pozycji rodziny, oraz docenienie wykonującego konkretną pracę.”

Trwałość i specyfika rodzin śląskich była podkreślana również w badaniach socjologicznych prowadzonych w okresie realnego socjalizmu. Autorzy wskazywali na odmienność rodzin śląskich¹⁶. Pracę zawodową podejmowali najczęściej mężczyźni, ich zadaniem było dostarczanie środków do życia. Kobiety zajmowały się domem i dziećmi. Badani górnicy i hutnicy uważali, że żony nie powinny pracować. Widoczne były jednak pewne „pęknięcia” w prawie jednorodnej świadomości. Taki sposób myślenia zdecydowanie częściej dominował w homogenicznych społecznościach górniczych i hutniczych. W większych miastach, np. w Katowicach i Tychach, kobiety częściej podejmowały pracę. Uwarunkowane to było większą podażą miejsc pracy dla kobiet¹⁷. Praca żon robotników była najczęściej niekwalifikowana, a pensja traktowana jako uzupełnienie domowego budżetu. Nadal to mężczyzna był głównym żywicielem rodziny. Podział zadań i obowiązków w rodzinie był najczęściej tradycyjny, chociaż wobec konieczności ekonomicznej mężczyźni musieli podejmować się nowych zadań. Taka specyfika rodzin śląskich utrzymywała się do lat 70.

Podejmowane w latach 70. i później badania socjologiczne pokazały łamanie się tradycyjnego podziału ról w rodzinie wskutek wzrostu wy-

¹⁶ W. Mrozek: *Rodzina górnicza. Przekształcenia społeczne w górnośląskim środowisku górniczym*. W: „Górnośląskie Studia Socjologiczne”. T. 2. Red. P. Rybicki. Katowice 1965; F. Adamski: *Hutnik i jego rodzina*. „Górnośląskie Studia Socjologiczne”. T. 3. Red. P. Rybicki. Katowice 1966.

¹⁷ Tamże.

kształcenia kobiet i podejmowania przez nie pracy zawodowej¹⁸. Przyczyny podejmowania pracy przez kobiety wynikały coraz częściej z potrzeby zaspokajania własnych ambicji zawodowych i życiowych. Również nie bez wpływu była chęć kontynuacji zainteresowań podbudowanych wiedzą teoretyczną, zdobytą w toku kształcenia na poziomie szkół średnich i wyższych¹⁹. Na podejmowanie pracy zawodowej miała wpływ również coraz mniejsza liczba dzieci oraz udogodnienia socjalne rozwinięte w okresie realnego socjalizmu. Coraz większa aktywność zawodowa kobiet zmuszała mężczyzn do bardziej egalitarnego podziału obowiązków domowych. Koniec okresu realnego socjalizmu to dalsze zanikanie specyfiki rodzin śląskich. Pozostaje ona w sferze więzi rodzinnej i kontynuacji obyczajów, ale w mniejszym stopniu w podziale obowiązków domowych.

Okres transformacji systemowej przyniósł rodzinom śląskim pogłębiające się zróżnicowanie materialne. Niektóre z nich były beneficjentami nowych przemian, inne dotknęło nieznanne przez 40 lat zjawisko bezrobocia²⁰. Bezrobocie traktowane jest jako stan bezczynności zawodowej, powodujący niezaspokojenie podstawowych potrzeb. Część śląskich rodzin stanęła wobec trudnych problemów. Spadł prestiż zawodu górnik, tak docenianego przez dawne władze. Rozwój sektora usług zwiększył popyt na pracę kobiet. Nabierała ona coraz większego znaczenia i przynosiła coraz wyższe dochody. Badania socjologiczne zrealizowane wśród rodzin śląskich wykazywały, że zaznaczał się wzrost egalitaryzmu w następujących czynnościach: pomoc dzieciom w lekcjach, opieka nad małym dzieckiem, zakupy artykułów trwałego użytku. Większość kobiet chciałaby się realizować w pracy, ale raczej na pół etatu²¹.

Początek XXI wieku przyniósł nowe procesy gospodarcze i następujące po nich zmiany połączne. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej i otwarcie rynków pracy zaowocowało migracją młodego pokolenia za pracę. Były to najczęściej wyjazdy do Wielkiej Brytanii oraz do Niemiec. Na początku dekady wzrosło bezrobocie. Jak wykazują najnowsze badania socjologiczne, procesy te odcisnęły się na kondycji rodzin śląskich²². Migracje przycy-

¹⁸ W. Mrozek: *Górnośląska rodzina robotnicza w procesie przeobrażeń*. Katowice 1987; L. Frąckiewicz: *Możliwości i konsekwencje aktywizacji kobiet w województwie katowickim*. W: „Górnośląskie Studia Socjologiczne”. Red. W. Mrozek. Katowice 1975; *Wartości a style życia rodzin. Socjologiczne badania rodzin miejskich na Górnym Śląsku*. Red. W. Świątkiewicz. Katowice 1992.

¹⁹ L. Frąckiewicz: *Możliwości i konsekwencje...*, s. 11.

²⁰ *Rodzina w województwie katowickim. Opracowania i raporty*. Red. W. Świątkiewicz. Katowice 1998; *Rodzina wobec wartości. Socjologiczne studium rodzin wielkomiejskich. Na przykładzie Katowic*. Red. E. Budzyńska i in. Katowice 1999.

²¹ E. Budzyńska: *Struktura rodziny katowickiej*. W: *Rodzina wobec wartości...*, s. 49.

²² A. Kisiel: *Rodzina śląska i zachodzące w niej zmiany*. W: *Śląski świat wartości...*; A. Kisiel: *Rodzina — tradycyjna czy nowoczesna?* W: *Praca, rodzina, obowiązki...*

niły się do rozluźnienia oraz rozbicia więzi. Młode pokolenie poddane procesom globalizacji nie hołduje tradycyjnym wartościom rodzinnym. Następuje coraz większa akceptacja dla alternatywnych form rodziny jak konkubiny i inne wolne związki. Postępująca modernizacja społeczeństwa zmienia rodzinę śląską. Wpływa na jej strukturę, podział obowiązków i relacje pomiędzy jej członkami. Rośnie rola indywidualizmu wśród ludzi młodych, dobrze wykształconych. Żyją oni coraz bardziej dla siebie, a nie dla grupy²³. W młodym pokoleniu może więc zaniknąć specyfika rodziny śląskiej.

Religia i moralność

Religia była zawsze integralnym elementem tożsamości Ślązaków. W okresie przed I wojną światową, gdy Śląsk przynależał do państwa pruskiego, była głównym czynnikiem identyfikacji narodowej i tworzenia odrębności etnicznej²⁴. Poprzez religię ludność śląska wytwarzała więź regionalną. Na Śląsku polskość i katolickość zawsze oznaczały jedność. Do wzmocnienia znaczenia Kościoła i religii w życiu społeczności śląskich przyczynił się Kulturkampf zwrócony przeciw Kościołowi katolickiemu i przeciw polskości. Spowodował on procesy integracyjne śląskich społeczności²⁵. Bardzo silna była pozycja księży, zwłaszcza proboszczów. Oprócz funkcji duszpasterskiej pełnili oni również funkcję organizacyjną, kulturową i integracyjną. Taka rola kościoła znajdowała uznanie miejscowej ludności, niezależnie od tego, czy byli to robotnicy czy inteligencja. Poparciem cieszyło się również katolickie szkolnictwo, które uczyło i wychowywało w duchu nauczania kościoła. Taki model katolicyzmu stanowił o odrębności Śląska. Pomimo że był to teren zindustrializowany i zurbanizowany, wpływy modernizacyjne i laicyzacyjne były znikome. Głęboka religijność oraz duży wpływ księży na życie społeczne wykreowały konserwatywny model religijności, który utrwalił się i przetrwał w okresie międzywojennym.

W okresie realnego socjalizmu pomimo antyreligijnej polityki państwa Kościół katolicki odgrywał nadal dużą rolę. Przede wszystkim w bardzo dużym stopniu wpływał na rodzinę i życie prywatne Ślązaków. Oddzia-

²³ Tamże.

²⁴ M. Błaszczak-Wacławik: *Miejsce i rola regionalnej kultury w procesach życia społecznego zbiorowości Górnego Śląska do 1945 roku*. W: *Górny Śląsk. Szczególny przypadek kulturowy*. Red. M. Błaszczak-Wacławik, W. Błasiak, T. Nawrocki. Kielce 1990.

²⁵ W. Świątkiewicz: *Tradycja i wybór...*, s. 44–45.

ływał również na sferę pracy. Przykładowo, oprócz oficjalnych świeckich uroczystości górniczej „Barbórki” organizowanej przez władze górnicy równolegle czcili to święto w kościele. Ze względów ideologicznych nie przeprowadzano badań socjologicznych nad religijnością. Wydana w latach 90. obszerna książka autorstwa W. Świątkiewicza poświęcona śląskiej religijności wskazuje na utrzymującą się jeszcze odrębność Ślązaków²⁶. Badania wykazały, że w parafiach, które zamieszkuje ludność autochtoniczna, praktyki religijne są intensywniejsze niż w parafiach wielkomiejskich, w których znaczny odsetek stanowi ludność napływowa²⁷.

Okres transformacji systemowej wpłynął również na religię. Nasiliły się procesy laicyzacyjne i sekularyzacyjne. Badania socjologiczne nad wartościami, w tym nad religijnością, wykazują, że procesy te występują, ale są dość powierzchowne²⁸. W badanej przez zespół socjologów społeczności śląskiej wciąż dominuje religijność zbliżona do wzorca kościelnego, określana często jako ortodoksyjna z pewnymi elementami świadczącymi o selektywności postaw. Jest to jednak selektywność umiarkowana. Dokończają się szybkie przemiany w otaczającej rzeczywistości, budowane są indywidualistyczne systemy wierzeń, zbliżające się do religijności całkowicie sprywatyzowanej. Tym procesom szczególnie łatwo ulega młode pokolenie²⁹. Z badań wynika, że w zakresie wiary i praktyk religijnych społeczności śląskie nadal są bardziej zaangażowane niż ogół ludności Polski. To świadczy jeszcze o odrębności i specyfice tych środowisk.

O specyfice śląskich społeczności decydowały też funkcjonujące normy moralne, wyznaczone normami religijnymi, dotyczącymi rygoryzmu i powściągliwości w życiu seksualnym, sprawowania kontroli nad młodzieżą, okazywania dużego szacunku rodzicom i osobom starszym w rodzinie i społeczności lokalnej, poczuciu praworządności i uczciwości, poszanowaniu cudzej własności³⁰.

Normy moralne uległy erozji w czasach realnego socjalizmu. Aktualne badania socjologiczne wskazują jednak, że są one lepiej zachowane w środowisku śląskim niż w innych częściach kraju³¹. Można mówić o większej restryktywności norm moralnych na Śląsku. Rygoryzm moralny dotyczy przede wszystkim norm moralności osobistej, ale również norm moral-

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże, s. 160—191.

²⁸ A. Górny: *Religijność śląska a procesy sekularyzacyjne*. W: *Śląski świat wartości...*, s. 117—118.

²⁹ A. Górny: *Mieszkańcy Rybnika XXI wieku a religia*. W: *Praca, rodzina...*, s. 70—71.

³⁰ I. Bukowska-Floreńska: *Rodzina na Górnym Śląsku...*, s. 75—95; E. Górnikowska-Zwolak: *Szkic do portretu Ślązaczki. Refleksja feministyczna*. Katowice 2000.

³¹ *Normy i wartości w społeczności śląskiej*. Referat wygłoszony na Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Moralne dylematy społeczeństwa polskiego” zorganizowanej przez Wydział Nauk Społecznych Stosowanych AGH. Kraków 26 września 2008.

ności społecznej i obywatelskiej. Śląskie wartości są w znacznym stopniu podtrzymywane w średnim i starszym pokoleniu. Ten wpływ maleje, ale wciąż jeszcze jest znaczący. Młode śląskie pokolenie ulega procesowi unifikacji. Cechuje się przede wszystkim większą permissywnością moralną. Dotyczy to w szczególności moralności osobistej, a zwłaszcza seksualnej. Permissywizm ten jest dostrzegalny także w innych rodzajach moralności. Relatywizm dobra i zła i permissywizm moralny wyraźnie różnicuje śląskie starsze i młodsze pokolenie. W związku z tym tradycyjne śląskie wartości będą sukcesywnie ulegać zmianom. Pokoleniowa zmiana, która nastąpi za jakiś czas, może spowodować, że trudno będzie mówić o śląskiej odrębności.

Zakończenie

Podejmując próbę odpowiedzi na pytanie, czy aktualnie istnieje jeszcze specyfika śląska, można wskazać te obszary, na których ona występuje, oraz te, na których doszło już do unifikacji społecznej i zbiorowości śląskie nie różnią się od innych w Polsce.

- W sferze pracy specyfika wyznaczana jest tylko stereotypem. A młode pokolenie cechuje upodobnienie realizowanych cech pracy do całości młodego pokolenia.
- Rodzina śląska zachowuje swoją specyfikę w średnim i starszym pokoleniu. Dla młodego pokolenia rodzina jest wartością, a specyfika polega na kulturowaniu pewnych tradycyjnych zachowań.
- W największym stopniu zachowała się specyfika tradycyjnej śląskiej religijności, chociaż i w tej sferze w młodym pokoleniu podlega dużym zmianom.
- Respektowanie w większym stopniu norm moralnych jest również specyfiką śląską, chociaż młode pokolenie wykazuje się już większą ich permissywnością.

Zachowanie specyfiki śląskiej zależy od typu społeczności. W małych społecznościach o przewadze ludności rodzimej ta specyfika występuje w większym stopniu, w większych miastach o zróżnicowanym składzie ludności nie występuje wcale. Młode pokolenie nie przywiązuje już takiego znaczenia do zachowania śląskiej odrębności. Wynika to częściowo ze zmiany miejsca w strukturze społecznej w związku z osiągnięciem wyższego wykształcenia i zmianą charakteru pracy. Wydaje się prawdopodobne, że specyfika śląska będzie stopniowo zanikać.

Urszula Swadźba

**Existuje-li specifikum Slezska?
(Na příkladu slezského vojvodství)
Sociologův hlas**

Résumé

Autorka, která se zabývá problémem slezské specifiky a její sociálního opodstatnění, soustředí se na nejvíce charakteristických: práce, rodina a náboženství v navazanosti na morální normy. Nejdříve poukazuje na historické faktory slezské specifiky. Tradiční etos práce a hodnota rodiny pořád platí u starší a střední generaci. Pro mladou generaci rodina je hodnotou, a její specifika spočívá v kultivaci určitého tradičního chování. V největší míře se zachovala specifika slezského náboženství, ale i v této sféře podléhá u mladé generaci velkým změnám. Autorka konkluduje, že zachování slezské specifiky záleží na typu společnosti. V malé společnosti s přesahem domácího obyvatelství tato specifika vystupuje ve velké míře, ve větších městech o různém složení obyvatel nevystupuje vůbec.

Urszula Swadźba

**Is there a specificity of Silesia?
(On the example of Silesian voivodship)
A sociologist's opinion**

Summary

Raising the issue of Silesian specificity and its social conditions, the author of the article focuses on the most characteristic ones: work, family and religion in relation to the moral norms. First she points to historical factors of Silesian specificity. Traditional work ethics and value of family remain a contribution of the older and middle generation. For young generation family is value and its specificity consists in cultivating some traditional behaviours. The specificity of traditional Silesian religiousness has been retained to the greatest extent although it undergoes big changes in this very sphere in young generation. The author concludes that the retention of Silesian specificity depends on the community type. It is present to a large extent in small communities in which native people dominate and does not exist in bigger towns with a diversified composition of people.